

Афанасьев А. И. Гуманитарные науки и гуманитаристика.

В гуманитарном знании различимы гуманитарные науки, воспринявшие классические идеалы научности, и гуманитаристика, игнорирующая их. Одна часть гуманитаристики, ориентированная на субъективное, единичное, уникальное, внерациональное, является вненаучной. Вторая, реализующая ряд научных норм, стремится к ослаблению жестких требований научности. Определение степени научности последней возможно по специфике метода, парадигм, объясняющих конструкций, исходных положений.

Ключевые слова: наука, гуманитарные науки, гуманитаристика, метод, объяснение, нарратив, теория, закон, рациональность, парадигма.

Afanasyev A. The science of humanities and humanitaristics.

The purpose of this paper is an attempt to outline the main directions of differentiation and correlation of scientific and nonscientific humanities.

Humanities in general terms can be defined as knowledge about the inner world of man, in terms of material and ideal cultural entities, endowed with human values, values and senses. In this case, outside the humanities there is knowledge of nature, including human nature, of technology, of the social relationships and regularities.

In the humanities it is needed to distinguish between the three spheres. The first one corresponds to the strict scientific standards. It practically does not differ from the natural sciences. Here mathematical models, rigorous methods are applied, verifiable theories are created. They limit the knowledge with a conjunction of at least such attributes: validity, explicitness, validity referentiality, valence, reflexivity. These include many sections of linguistics, some areas of literary criticism and psychology, sociology and quantitative history, etc.

The second area uses more blurred scientific standards, soft criteria of rationality, not rigorous methods, narrative explanations, philosophical concepts. But it strives to comply with many of the principles of classical science: evidence, validity, hatchability, corroboration. These include most of the literary criticism, some areas of psychology, qualitative, non-quantitative history, sociology, microhistory, pedagogy.

The third major area, the humanitaristics itself is extra-scientific, in the sense that knowingly waives certain requirements of science: from objectivity as literary criticism, from naturalness in explanation, resorting to the recognition of a higher power as theology, from experiment as the philosophy. Coexistence of so many different disciplines under one roof «extra-scientific» emphasizes only one thing: deliberate mismatch some generally accepted standards of science. This does not diminish their merits, in contrast, makes them more free and less bound by restrictions.

The second sphere is partially inclined to the first one and also lays claim to scientific status, but it is achievable only in the case of revision or mitigate scientific standards. The third area is the opposite the science and is complementary to it.

Key words: science, science of humanities, humanitaristics, method, explanation, narrative, theory, law, rationality, paradigm.

Надійшла до редколегії: 28.03.2014

УДК 1(091): 323.22

О. А. Більовський

Національний інститут стратегічних досліджень

МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ: ДОСВІД ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

На основі аналізу окремих праць Платона, Аристотеля, Ф.Бекона, Г. Гегеля розглянуто позитивні здобутки історії філософії у сфері дослідження впливу внутрішніх соціально-економічних процесів на безпеку суспільства та держави. Показано, що в межах класичного філософського дискурсу було в достатній мірі усвідомлено роль таких соціальних явищ як бідність, нерівність, несправедливість в процесах дестабілізації державного і суспільного ладу. а також визначено ключову роль еліт у виникненні внутрішнього конфлікту як найбільш серйозної загрози безпеці держави та суспільства.

Ключові слова: історія філософії, безпека, стійкість державного ладу, бідність, нерівність, еліта, Платон, Аристотель, Ф.Бекон, Гегель.

В тій мірі, в якій сучасний історичний процес висуває на передній план в якості найбільш болючої проблеми проблему безпеки існування (людства, окремих націй, етносів, індивідів), теоретичне дослідження феномену безпеки набуває особливої історичної актуальності. Закономірно виникає питання: чи може така «стара» наука

як філософія бути корисною в розробці сучасної безпекової проблематики? А якщо може, то чим і в якій мірі?

Очевидно, що хоча питання безпеки не належить до числа основних філософських питань, тим не менш, філософія як логіка та методологія наукового пізнання містить в собі неабиякий евристичний потенціал, використання якого могло б значно підвищити результативність сучасного безпекового дискурсу. Проте слід констатувати наступний факт: на сьогодні увага і вітчизняних, і зарубіжних філософів до вивчення феномену безпеки залишається на недостатньому рівні. З поміж небагатьох робіт, написаних українськими філософами та присвячених філософським проблемам безпеки, слід назвати роботи, авторами яких є В. Абрамов, М. Вавринчук, О. Дзьобань, П. Круть, Д. Кучма, В. Мандрагеля, М. Ожеван, В. Олуйко, Б. Парохонський, Г. Ситник, М. Степико, В. Циганов, М. Шевченко, Л. Шипілова та ін.

Особливо недооціненим у сфері безпекового дискурсу залишається потенціал історії філософії. Звісно, окремі «безпекові» ідеї, авторами яких є класики філософської думки – Платон, Аристотель, Д. Локк, Т. Гоббс, Ф. Бекон, Г. Гегель, К. Маркс, Г. Маркузе, Е. Фромм, А. Камю та інші, – досить часто використовуються сучасними безпекознавцями. Проте цілісне та систематичне дослідження теоретичного внеску історії філософії у сферу дослідження безпекової проблематики, ще й досі залишається справою майбутнього. Так само недооціненим залишається внесок історії філософії у дослідження впливу внутрішніх соціально-економічних процесів на безпеку соціальних систем.

В даній статті ми не будемо намагатися повністю вичерпати зазначену тему – для цього потрібно було б здійснити окреме і ґрунтовне історико-філософське дослідження. Мета статті полягає в тому, щоб розглянути лише деякі – найбільш значущі – спроби видатних філософів різних історичних епох (зокрема, Платона, Аристотеля, Ф. Бекона та Г. Гегеля) визначити основні закономірності впливу окремих соціально-економічних процесів та явищ на безпеку усього суспільного організму.

Аналіз історії класичної філософії вказує на те, що в її межах проблема безпеки розглядалася в першу чергу в контексті пошуку причин, які руйнують мир та спокій в суспільстві. Значну частину уваги філософи приділяли дослідженню засад стійкості державного ладу, а також з'ясуванню шляхів (та міри) впливу на безпеку суспільства і держави таких соціальних явищ як бідність та нерівність.

На нашу думку, одним із перших зазначену проблему почав досліджувати видатний давньогрецький філософ Платон. Він вважав, що найбільшою загрозою для суспільства і держави є війна і розривняв два види війни: війну із зовнішніми ворогами і війну внутрішню – міжусобицю або розбрат. Міжусобиця (розбрат), на думку Платона, є більш важким видом війни, ніж війна із зовнішніми ворогами. Вона є для держави «найбільшою хворобою», оскільки її вплив на суспільство має тотальний, всеохоплюючий характер – «внутрішня війна губить і тих, хто в ній приймає участь, і всіх інших громадян» [3, с. 302]. Міжусобиця (розбрат) має надіндивідуальну об'єктивну природу. Реалізуючись через діяльність окремих суб'єктів, вона не залежить від їхньої волі, є детермінованою логікою розвитку соціальної системи як такої -- «трапляється час від часу в державах, хоча кожен дуже хотів би, щоб міжусобиць зовсім не було в його державі, або, якщо вони вже виникли, то щоб вони якомога швидше припинилися» [4, с. 75].

Особливо небезпечною є міжусобиця, яка виникає в тій частині населення, що має владу. Платон був одним із перших, хто звернув увагу на ключову роль еліт в безпекових процесах. На його думку, умовою стабільності держави є відсутність суперечності в середовищі еліт. «Якщо в ній панує згода, то, хоча б вона була і дуже малою, державний лад залишається непорушним» [3, с. 330].

Об'єктивною основою міжусобиць (розбрату) є нерівномірний розподіл багатства. Надлишок майна «породжує неприязнь і розбрат як у державному, так і в приватному житті» [4, с. 180]. Користолюбство, навіть якщо воно має на меті благополуччя власних дітей, є шкідливим як для них самих, так і для держави. Якщо держава хоче уникнути міжусобиці, то в ній, на думку Платона, не повинно бути ані тяжкої бідності серед деяких громадян, ані багатства [4, с.196]. Поділ громадян

на бідних та багатих є тим чинником, який послаблює державу. «Така держава неминуче не буде єдиною, в ній ніби то будуть існувати дві держави: одна – бідняків, інша – багатіїв. Хоча вони і будуть населяти одну і ту ж місцевість, проте стануть вічно замислювати зло один проти одного» [3, с. 336-337].

Соціальна поляризація вкрай негативно впливає на здатність держави протистояти зовнішнім ворогам. Так, на думку Платона, олігархічні держави «не зможуть вести яку б то не було війну, оскільки неминуче вийшло б, що олігархи, давши зброю в руки натовпу, боялися б його більше, ніж ворога... Додатково вони не побажали б витратитися на війну, оскільки тримаються за гроші» [3, с. 337].

Платон звертав увагу на те, що «у державному устрої є чимало пристосувань, які оберігають його від розпаду, все одно як канати і скріпи на кораблі...» [4, с. 410]. Серед заходів, направлених на недопущення міжусобиць, Платон, зокрема, пропонував законодавчо встановити межі бідності і багатства. Межею бідності він вважав вартість земельного наділу, який повинен залишатися у кожного громадянина. Відповідно, обов'язок кожного громадянина і кожного правителя – не допускати зменшення, а тим більше втрати цього мінімального наділу [4, с. 196-197].

Таким чином, Платон є творцем досить цілісної концепції впливу соціально-економічних чинників на безпеку держави і суспільства.

Наступний значний крок у дослідженні безпекової проблематики був зроблений Аристотелем. В контексті дослідження феномену безпеки держави найважливішим і найцікавішим текстом залишається аристотелівська «Політика». В ній видатний давньогрецький філософ ставить, зокрема, питання щодо причин, видів та характеру державних переворотів, намагається визначити руйнівні начала та засоби самозбереження, які містять в собі кожний державний устрій [1, с. 526].

На думку Аристотеля, глибинним першоджерелом внутрішніх чвар в державі є неправильна реалізація принципу рівності, яка має місце в процесі створення більшості видів державного устрою. Так, якщо демократичний устрій передбачає, що рівність в одному відношенні тягне за собою і рівність як таку, то олігархічний устрій, в свою чергу, передбачає, що нерівність в одному відношенні тягне за собою нерівність як таку. «З цієї причини ті та інші [громадяни], виходячи із своїх передумов, раз вони не отримують своєї долі в державному управлінні, піднімають заколоти» [1, с. 527]. Звертаючи увагу на існування рівних видів державних заколотів, Аристотель особливо підкреслював їхню загальну природу: «взагалі скрізь причиною заворушень буває відсутність рівності... заворушення піднімаються взагалі заради досягнення рівності» [1, с. 528]. Останню він поділяв на рівність кількисну та рівність по гідності.

Оскільки перевага одних громадян (або груп) над іншими неминуче призводить до внутрішніх чвар, то це змушувало деякі давньогрецькі держави (наприклад, Аргос та Афіни) використовувати остракізм як інструмент забезпечення суспільної стабільності. Проте сам Аристотель був прибічником більш поміркованої державної політики. Він вважав, що «було б краще вже з самого початку слідкувати за тим, щоб в державі не з'являлися люди, які б надто підносилися над іншими» [1, с. 530]. Зокрема, Аристотель вважав за необхідне встановити особливу посаду, яка б здійснювала нагляд за тими громадянами, чий спосіб життя є шкідливим для відповідного державного ладу. Чинниками, які сприяють нестабільності держави, є різноманітні дрібні негаразди, серед яких Аристотель називав порушення балансу між різними частинами населення внаслідок економічних процесів або суспільних катаклізмів, родоплемінну строкатість населення і навіть природні особливості території, яку займає держава. Вказані дрібні негаразди провокують виникнення чвар, але не є їхніми причинами. «Чвари завжди піднімаються з приводу справ важливих» [1, с. 533].

На думку Аристотеля, особливої небезпеки дрібні негаразди набувають тоді, коли вони виникають серед високопосадових осіб. Так само, як і Платон, автор «Політики» звертав особливу увагу на роль еліт в безпекових процесах. Розглядаючи еліту в якості суб'єкта цих процесів, Аристотель добре розумів, що її роль може бути доволі суперечливою. Вона може рятувати державу від загроз, а може певними своїми діями створювати такі загрози. Саме тому, як вважав Аристотель, треба з самого початку вживати відповідні заходи обережності, які були б направлені на

примирення ворогуючих між собою правителів і впливових осіб. Адже «розбрат серед знатних доводиться розсьорбувати всій державі» [1, с. 534].

На думку Аристотеля, демократичний устрій несе в собі більшу міру безпеки, він рідше породжує чвари, аніж устрій олігархічний. Останній потенційно містить в собі зародки конфліктів двох категорій – всередині самої олігархії, а також між олігархією та народом. Проте, слід зазначити, що характер того або іншого державного устрою Аристотель не вважав тим вирішальним фактором, який автоматично визначає його подальшу долю. На його думку, навіть коли державний устрій є недосконалим, його доля в значній мірі залежить від дій відповідних посадових осіб. Якщо ці особи «честолюбних не утискають в тому, що стосується честі, а народну масу – в її матеріальних інтересах; а у взаємних відносинах між собою і з людьми, які належать до повноправного громадянства, проявляють демократичність» [1, с. 545], то така політика сприятиме збереженню наявного державного устрою.

Серед заходів, що мають забезпечити стабільність держави, Аристотель називав в першу чергу заходи, направлені на пом'якшення існуючої соціальної нерівності. Він пропонував «або зблизити незаможних із заможними, або підсилити середніх громадян – останній захід веде до припинення внутрішніх суперечок, що виникають на ґрунті нерівності» [1, с. 547].

На думку Аристотеля, важливу роль в процесі забезпечення стабільності чинного державного устрою, мають відігравати наступні заходи державної політики:

- здійснення державною владою дій, направлених на те, щоб «представити близьким те, що насправді є далеким» [1, с. 546] – свідоме та цілеспрямоване формування у громадян відчуття небезпеки, яке б змушувало їх твердо триматися наявного державного устрою;

- забезпечення за допомогою законів та інших засобів такого порядку, коли б «посадовим особам неможливо було наживатися» [1, с. 547];

- відбір на найвищі державні посади осіб, які 1) співчують чинному державному ладу, 2) мають здібності, необхідні для виконання службових обов'язків, 3) відрізняються чеснотами і справедливістю, які відповідають кожному виду державного ладу;

- виховання громадян в дусі відповідного державного устрою – фактор, без якого, на думку Аристотеля, не будуть працювати ніякі корисні закони [1, с. 551].

Таким чином, наведені нами думки та висловлювання Аристотеля переконливо свідчать про актуальність його «Політики» в контексті сучасного дослідження проблем безпеки держави.

Вагомий і цікавий внесок в розробку проблематики суспільної безпеки зробив великий англійський філософ XVII століття Ф. Бекон. Уваги заслуговує його, на жаль, маловідома робота – есе «Про заколоти та заворушення» («Of Seditious and Troubles») [6]. За словами М. Фуко, в цій роботі Ф. Бекон дав «справжній опис, справжній аналіз, ...справжню фізику заколоту і заходів попередження заколотів, відповідного управління людьми, і цей аналіз має величезне значення» [5, с. 349].

Ф. Бекон розглядав заколот не як щось спонтанне та екстраординарне, а як явище, якому притаманні певні об'єктивні закономірності, які можуть бути пізнані та описані за допомогою інструментів наукового мислення. Своє есе Ф. Бекон адресував «пастирям народів» – особам, які мають можливість приймати необхідні рішення у сфері попередження заворушень та протидії їм.

На думку Ф. Бекона, політичні бурі не починаються одразу, їм передують певні «ластівки» – явища, які вказують на те, що рух у напрямку заворушень почався. До таких явищ-передвісників він відносив, зокрема, появу в значній кількості сміливих пасквілів та крамольних речей, а також розповсюдження брехливих чуток щодо діяльності влади, які охоче підхоплюються населенням. Коли корисні рішення уряду, які мали б викликати всезагальне визнання та схвалення, перекручують, то це свідчить про високий рівень суспільного невдоволення. Проте такі чутки та настрої Ф. Бекон не радив суворо переслідувати, оскільки переслідування дає лише зворотній ефект.

Ф. Бекон визначав дві групи причин, які викликають заколоти та заворушення – причини матеріальні і причина оказіональні (тобто приводи). Основними

матеріальними причинами заворушень він вважав «великий голод і велике невдоволення» [6]. Бідність, зокрема, надлишкова, крайня бідність, сприймається людьми як несправедливість та змушує їх діяти. Джерелом та суб'єктом таких дій є «шлунк». Заколоти, які «породжуються шлунком» є найбільш небезпечними.

Важливим, на нашу думку, є твердження Ф. Бекона про те, що «скільки в державі є розорених, стільки в ній є бунтівників» [6]. Особливо вибухонебезпечним є поєднання процесів розорення та занепаду знатних верств із зубожінням простого народу. Останній він вважав масою, яка сама по собі, без впливу з боку невдоволених еліт, є дуже інертною. Проте поєднання невдоволення народу із невдоволенням знатних верств призводить до вибуху. Посилаючись на приклад Юпітера, який просив допомоги у сторукого Бріарея, Ф. Бекон радив правителям спиратися на підтримку простого народу.

Другою причиною заворушень є, на думку Ф. Бекона, невдоволення, яке має місце на рівні суспільної думки і яке не завжди породжується «пустим шлунком». Його джерелом і суб'єктом є голова. Між станом шлунку і рівнем невдоволення прямої залежності немає. Значна міра невдоволення може існувати і тоді, коли матеріальні інтереси більш-менш забезпечуються. Як зазначає М. Фуко, «можна бути абсолютно невдоволеним тоді, коли бідність не є надто великою, оскільки феномени невдоволення – це феномени, які можуть зароджуватися на основі певних причин ... які мають дуже віддалене відношення до реальності [5, с. 351-352].

Говорячи про оказіональні причини заворушень – їхні приводи, Ф. Бекон вказує на релігійні інновації, зміни законів та звичаїв, порушення привілеїв, всезагальне пригнічення, піднесення людей недостойних, недорід, розбещені після військової кампанії солдати – «все, що породжує невдоволення та згуртовує народ» [6].

Найкращий спосіб уникнути потрясінь – це усунути їхні причини. Першим серед заходів, що дозволяють уникнути заворушень, Ф. Бекон називав усунення голоду та злиднів в країні. Для цього він пропонував здійснити деякі кроки в сфері економічної політики, зокрема – відкрити торгівельні шляхи і забезпечити позитивний торгівельний баланс, вдосконалювати землеробство та сприяти розвитку мануфактур й т. ін. Крім того, він пропонував регулювати демографічні процеси для забезпечення балансу між кількістю населення і кількістю засобів для його існування, обмежити зростання чисельності привілейованих класів та духовенства, забезпечити баланс між кількістю вчених людей в країні і кількістю посад, які вони можуть отримати. Ф. Бекон особливо наполягав на необхідності здійснити кроки, направлені на забезпечення більш справедливого і, відповідно, більш безпечного розподілу суспільного багатства: «Більш за все уряду потрібно опікуватися тим, щоб гроші та дорогоцінності не накопичувалися в руках небагатьох. Інакше держава може мати їх багато в запасі, але, незважаючи на це, буде терпіти великі злидні. Гроші, подібно до гною, є даремними, допоки вони не розкидані» [6].

Важливий внесок в дослідження безпекової проблематики був зроблений великим німецьким філософом Г. Гегелем. В своїй роботі «Філософія права» [2] він, зокрема, використав поняття «загроза суспільній безпеці» [2, с. 144], яке згодом стало одним із ключових понять сучасного безпекознавства. Звісно, слід врахувати ту обставину, що зміст, який вкладав в це поняття Гегель, і зміст, який вкладається в нього сьогодні, досить сильно різняться. Так, Гегель говорив про «загрозу суспільній безпеці» в контексті розгляду питання про співвідношення між злочином та покаранням за нього. Він критикував уявлення філософів-стоїків, які вважали, що існує лише одна чеснота і один порок, і «не йдуть далі абстрактного мислення про свободу волю і особистості та не беруть її в її конкретному і певному наявному бутті, яке вона як ідея повинна мати» [2, с. 144]. Вказуючи на формальний характер такого способу мислення, Гегель говорив про те, що «загроза суспільній безпеці» є якісним визначенням, яке має в своїй основі певне відношення. Такі якісні визначення «часто розуміються тільки обхідним шляхом, по їхнім наслідкам, замість того, щоб зрозуміти їх, виходячи з поняття предмета» [2, с. 144]

Проблеми безпеки Гегель розглядає в контексті розгляду феномену громадянського суспільства, яке він визначає як об'єднання осіб в якості одиничних та

самостійних – на основі формальної всезагальності їхніх потреб. В межах громадянського суспільства правовий порядок виступає засобом забезпечення безпеки осіб та їхньої власності заради їхніх особливих та загальних інтересів [2, с. 208]. Всезагальність на рівні громадянського суспільства існує як зовнішній порядок, який, на думку Гегеля, зберігається за допомогою поліцейської опіки. «Поліцейська опіка здійснює і зберігає перш за все всезагальне, яке міститься в особливостях громадянського суспільства, як зовнішній порядок, і настанови для захисту і безпеки мас від особливих цілей і інтересів, які існують в цьому всезагальному» [2, с.274]. Саме на громадянське суспільство Гегель покладав виконання важливої функції соціального захисту певних категорій населення, аргументуючи свою позицію посиланням на необхідність збереження соціального спокою – «громадянське суспільство має забезпечити безліч нужденних, розорених батьків сімейства, численну чернь, в іншому випадку вони стають для нього загрозою» [2, с. 462]. Більш того, на відміну від багатьох сучасних теоретиків громадянського суспільства, Гегель висував тезу щодо обов'язку громадянського суспільства (а не держави!) утримувати звичайних індивідів, які не потребують особливого піклування – соціального захисту як такого, і, відповідно, відстоював його право примушувати таких індивідів турбуватися про засоби свого існування [2, с.270].

Говорячи про громадянське суспільство, Гегель вказував на одне із джерел його нестабільності. Головним класом (станом) громадянського суспільства Гегель вважав промисловий клас – клас, пов'язаний з виробництвом. Його характерною особливістю є безмежне прагнення до отримання насолоди, яке реалізує себе у формі збагачення, накопичення майна. Проте багатство промислового класу, як зазначає Гегель, є не таким стабільним, як багатство класу землевласників. «Тут панує мінливість, ризик, який впливає на стабільність положення. Ця невизначеність володіння є суттєвим моментом, і чим більше зростає справа, тим сильнішою стає ця невизначеність. З цим пов'язана більша незалежність, яка, втім, є ненадійною» [2, с. 443].

Одним із чинників стабілізації суспільства Гегель вважав корпорації. Останні є «надійним підґрунтям» внаслідок притаманної їм – соціальної (за своїм змістом) – здатності забезпечувати особу, що до неї належить, засобами існування. Окрім цього, корпорації виконують ще деякі функції, які позитивно впливають на стабільність суспільних відносин, а саме:

– ефективно і органічно формують атмосферу довіри: «член корпорації не повинен доводити за допомогою будь-яких зовнішніх даних свою придатність, добропорядність свого існування, доводити, що він щось собою являє» [2, с. 276];

– забезпечують ефективний соціальний захист: «в корпорації допомога, яку отримують бідні, втрачає випадковий, а рівно і неправомірно принизливий характер, а багатство, виконуючи свій обов'язок по відношенню до спільноти, не породжує зарозумілості і заздрості» [2, с. 276].

Разом із таким інститутом як сім'я, корпорація забезпечує стабільність громадянського суспільства. Їхнє послаблення, на думку Гегеля, неминуче призводить до дезорганізації громадянського суспільства.

Окреме місце у творах Гегеля займає тема міцності держави та державного ладу. Останній розглядається як «розвинена і здійснена розумність» [2, с. 291]. Послаблення розумності державного ладу є глибинною основою суспільних потрясінь.

Гегель вважав хибним уявленням щодо того, що держава тримається на силі. Справжньою основою стабільного існування держави є «відчуття необхідності порядку» [2, с. 293]. Стабільність держави має місце тоді, коли особливі цілі індивідів співпадають (стають тотожними) із всезагальним. «Власне відчуття індивідів складає дійсність держави» [2, с.291]. Гегель, залишаючись об'єктивним ідеалістом в сфері філософської теорії і державником – в сфері політичної теорії, погоджувався із тезою, що метою держави є щастя громадян: «... якщо громадянам недобре, якщо їхня суб'єктивна мета не задоволена..., то міцність держави є сумнівною» [2, с. 291]. Вона починає «висіти в повітрі». Іншим чинником стабільності держави є повага до людини. Тому що «людина сучасного світу хоче, щоб її поважали в її внутрішній сутності» [2, с. 289].

Однією із найбільш актуальних соціальних проблем, яка потребує особливої уваги та знаходження шляхів вирішення, Гегель вважав проблему утворення в суспільстві черні. Останню він визначав як велику масу людей, яка опинилася нижче певного рівня існування, втратила відчуття необхідності забезпечувати своє існування власною працею – «у неї відсутня честь, яка змушує людину забезпечувати своє існування власною працею, і вона тим не менше претендує на забезпечення свого існування як на своє право» [2, с. 271].

Чернь – для Гегеля – це не тільки негативне суспільне явище, але й серйозна загроза безпеці суспільства та держави. Розглядаючи бідність як необхідну, але не достатню умову формування черні, він звертав увагу на те, що характерною особливістю черні є наявність умонастрою, який є ворожим по відношенню до суспільства, багатих верств населення, уряду й т. ін. На думку Гегеля, «важливе питання, як усунути бідність, хвилює і мучить переважно сучасне суспільство» [2, с. 271].

Таким чином, проведений нами аналіз історико-філософської спадщини вказує на те, що найбільш цінними досягненням історії філософії у сфері дослідження проблеми впливу негативних соціальних явищ на стабільність державного та суспільного ладу слід вважати усвідомлення філософами того, що:

1. ключовою ланкою забезпечення безпеки суспільства є забезпечення стабільності державного ладу. Безпека держави є ключовою умовою безпеки як суспільства в цілому, так і окремого громадянина;

2. найбільшу загрозу для безпеки суспільства і держави становить конфлікт – зовнішній (війна із зовнішніми ворогами) і внутрішній (міжусобиця або розбрат). Саме «внутрішня війна», як вказував Платон, є для держави «найбільшою хворобою»;

3. основними чинниками внутрішнього конфлікту є бідність і нерівність. Формуючи внутрішній конфлікт зазначені явища стають ключовими чинниками руйнації суспільного (державного) ладу;

4. визначальну роль у забезпеченні або руйнуванні суспільного миру та стабільності державного ладу відіграють еліти. Єдність еліт є ключовою умовою непорушності державного ладу. Боротьба еліт є системним фактором дестабілізації. Вона значно посилює потенціал суспільної небезпеки, притаманний негативним соціально-економічним явищам.

Вказані ідеї, які є присутніми в роботах філософів минулих часів, зберігають свою актуальність і сьогодні. Вони можуть бути використані в подальших наукових розробках як змістовні орієнтири дослідження суспільних механізмів соціальної детермінації загроз безпеці соціальних систем в умовах сучасності.

Бібліографічні посилання

1. Аристотель. Политика / Аристотель // Сочинения : в 4-х т. / [пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Довагура]. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – 830 с.
2. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. ; [пер. с нем.: ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц]. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
3. Платон. Государство / Платон // Собрание сочинений в 4 т. / [пер. с древнегреч.; общ. ред. А.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса, А.А. Тахо-Годи; авт. ст. в примеч. А. Ф. Лосев; примеч. А. А. Тахо-Годи]. – М.: Мысль, 1994. – Т. 3. – 654 с.
4. Платон. Законы / Платон // Собрание сочинений в 4 т. / [пер. с древнегреч.; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; авт. ст. в примеч. А. Ф. Лосев; примеч. А. А. Тахо-Годи]. – М. : Мысль, 1994. – Т. 4. – 830 с.
5. Фуко М. Безопасность, территории, население. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1977-1978 учебном году / М. Фуко ; [пер. с фр. В. Ю. Быстрова, Н. В. Сусллова, А. В. Шестакова]. – СПб. : Наука, 2011. – 544 с.
6. Bacon F. Of Seditious and Troubles [Електронний ресурс] / F. Bacon // The essayes or covnsels civill and morall. – Режим доступу : <http://www.philosophy-index.com/bacon/essays/seditious-troubles.php>

Белёвский О. А. Механизмы социальной детерминации безопасности общества и государства: опыт историко-философской рефлексии

На основе анализа отдельных произведений Платона, Аристотеля, Ф.Бекона, Г. Гегеля рассмотрены позитивные достижения истории философии в сфере исследования влияния внутренних социально-экономических процессов на формирование угроз безопасности общества и государства. Показано, что в границах классического философского дискурса в достаточной мере

была осознана роль таких социальных явлений как бедность, неравенство, несправедливость в процессах дестабилизации государственного и общественного строя, а также определена ключевая роль элит в возникновении внутреннего конфликта как наиболее серьезной угрозы безопасности общества и государства.

Ключевые слова: история философии, безопасность, устойчивость государственного строя, бедность, неравенство, элита, Платон, Аристотель, Ф. Бекон, Гегель.

Bil'ovsky O. Mechanisms of social determination of public and state security: experience of the historico-philosophical reflection

On the basis of the analysis of some works of Platon, Aristotle, F. Bacon, G. Hegel positive achievements of history of philosophy in the sphere of research of influence of internal social and economic processes on formation of threats of security of society and the state are considered. In particular, the thesis is formulated that in borders of classical philosophy the problem of security was considered first of all in a context of a problem of ensuring stability of a political system. Security of the state was considered as a key condition of security of society and citizens.

It is shown that at different stages of historical development of philosophy considerable part of efforts of philosophers was directed on clarification of ways and scales of influence of such social phenomena as poverty, inequality, injustice on stability of a political system. In borders of a classical philosophical discourse the key role of the negative social phenomena in processes of destabilization of the political and social order was realized adequately. The conflict – «external war» or «internal war» – was recognized as a greatest threat to security of society and state. The special attention was paid to studying of mechanisms of emergence of «internal wars» – dissension. The conclusion that an important role in emergence of dissension is played by social factors, such as poverty and an inequality was drawn. Producing public seditions and troubles, creating the internal conflict, the negative social phenomena become key factors of destruction of a social and political system.

It is shown that the classical philosophy realized an important role of elite in providing and, respectively, destruction of the public consent and stability of a political system. The unity of elite is a key condition of public and state security. Fight in elite conducts society and the state to accident. On the basis of the historico-philosophical analysis the key role of elite in emergence of the internal conflict as most serious threat of security of society and state is defined. It is shown that the conflict of elite considerably strengthens the potential of threats which is comprised by poverty and an inequality.

The conclusion that some achievements of classical philosophy in the sphere of research of public mechanisms of social determination of processes, which are factors of destabilization of a social and political system, can be successful used as methodological reference points in modern scientific researches of problems of public and state security is drawn.

Key words: history of philosophy, security, stability of the state system, poverty, inequality, elite, Plato, Aristotle, F. Bacon, Hegel.

Надійшла до редколегії: 28.03.2014

УДК 23 / 28

Є. В. Більченко

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

МІФОЛОГЕМА «СХІД – ЗАХІД» ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ: ПРАВОСЛАВНА СОБОРНІСТЬ VS КАТОЛИЦЬКИЙ ПЕРСОНАЛІЗМ

Головне концептуальне положення пропонованої розвідки – деконструкція модерної міфологеми «Схід – Захід» на ґрунті компаративного аналізу православної та католицької картин світу. Шляхом герменевтичної інтерпретації смислів східного і західного християнства створюються дві моделі міфологічного топосу: православна з притаманними для неї тенденціями до містицизму, соборності, комунітарних (соціалістичних) форм управління, та католицька, якій властиві раціоналізм, персоналізм, ліберальна демократія, домінування особистісного чинника. Національна культура розглядається на засадах феноменології релігії як маргінальна міфологічно-географічна зона з відповідними типами регіональних ідентичностей Західної та Східної України, що постають у ролі подвійної іпостасі Чужого.

Ключові слова: Схід – Захід, топос, православ'я, католицизм, містицизм, раціоналізм, індивідуалізм, колективізм, соборність, регіональна ідентичність, Чужий.

Постановка проблеми. Християнська картина світу – дуже неоднорідна. І якщо відмінності між православним і католицьким християнством традиційно досліджуються у богослов'ї та релігієзнавстві на рівні догматів, організації